

7

המאבק

תניא לקוטי אמרים | פרק ט

מוח ולב

עסקנו בכל אחת משתי הנפשות שבתוכנו, הכרנו את תכונותיהן ואת הדרכים שבהן הן באות לידי ביטוי, וכעת אנו יכולים להתבונן במערכת היחסים ביניהן.

לכל אחת מן הנפשות יש איבר שהוא מוקד הכוח שלה וממנו היא פועלת ומשפיעה על האישיות כולה.

הנפש הבהמית-החיונית, המתמקדת בקיום האנוכי של האדם, ובאה לידי ביטוי במחזוריות הדם - שוכנת בחלקו השמאלי של הלב, האחראי על הזרמת הדם לכל האיברים. ההתרכזות העצמית המאפיינת את הלב באה לידי ביטוי בכל המידות הרעות של הנפש הבהמית כמו תאוות, כעס וגאווה. השורש האמיתי של מידות אלו הוא האנוכיות והצורך לחיות ולהתקיים, והן מקבלות את האופי המיוחד לכל אחת מהן בעזרת כוחות השכל והמחשבה. בנפש הבהמית, כוחות השכל משרתים את הלב ולא מנהלים אותו.

הנפש האלוקית, לעומת זאת, מאפשרת לאדם מפגש עם מה שמעבר לו, ולכן מוקד הפעילות שלה הוא בראש, במודעות, ביכולת להכיר במה שמחוץ לאישיות עצמה. מתוך המוקד הזה הנפש האלוקית פועלת בכל איברי נפשו של האדם ומגיעה גם ללב: ההיכרות השכלית עם ה' יוצרת רגשות קודש הממלאים את החלל הימני שבלב (החלק האחראי על הזרמת הדם אל הריאות, שהדם הזורם בתוכו הוא דם חסר חמצן, עד שבעל התניא מכנה אותו "החלל הימני שאין בו דם") שמסמל את הרגש הטבעי שיש לאדם אל הקדושה, ומשם מגיעים רגשות הקודש אל האיברים כולם.

וְהִנֵּה, מְקוֹם מְשֻׁפָּן נִפְשׁ הַבְּהֵמִית שֶׁמְקַלְפֶּת נִגְהַ בְּכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל, הוּא בְּלֵב
בְּחֻלְל שְׁמְאֵלִי שֶׁהוּא מְלֵא דָם,

וּכְתִיב: "כִּי הָדָם הוּא הַנֶּפֶשׁ". וְלָכֵן, כָּל הַתְּאֻוֹת וְהַתְּפָאֲרוֹת וְכַעַס וְדוּמְיָהֵן הֵן בְּלֵב, וַיִּמְהַלֵּב – הֵן מִתְּפַשְׁטוֹת בְּכָל הַגּוּף וְגַם עוֹלָה לְמוֹחַ שְׂבָרָאֵשׁ, לְחֹשֶׁב וְלִהְרֵהֵר בְּהֵן וְלִהְתַּחַפֵּם בְּהֵן, כְּמוֹ שֶׁהָדָם מְקוֹדֵר בְּלֵב, וַיִּמְהַלֵּב מִתְּפַשְׁט לְכָל הָאֲבָרִים, וְגַם עוֹלָה לְהַמּוֹחַ שְׂבָרָאֵשׁ.

אֵךְ מְקוֹם מִשְׁפָּן נֶפֶשׁ הָאֱלֹהִית, הוּא בְּמֹחִין שְׂבָרָאֵשׁ, וּמִשָּׁם מִתְּפַשְׁטֵת לְכָל הָאֲבָרִים, וְגַם בְּלֵב בְּחִלְלֵי הַיְמִינִי שְׂאִין בּוֹ דָם, וְכִמוֹ שֶׁכָּתוּב: "לֵב חָכֵם לִימִינוֹ".

וְהִיא אֲהַבַת ה' כְּרֶשְׁפֵי שְׁלֵהֶבֶת מִתְּלַהֶבֶת בְּלֵב מִשְׁפִּילִים הַמְּבִינִים וְיִמְתְּבוֹנְנִים בְּדַעְתָּם אֲשֶׁר בְּמַחֵם בְּדַבְרֵים הַמְּעוֹדְרִים אֶת הָאֲהַבָּה.

וְכֵן שְׂמַחַת לִבָּב בַּתְּפָאֲרַת ה' וְהַדָּר גְּאוֹנוֹ, כְּאֲשֶׁר עֵינֵי הַחָכֵם אֲשֶׁר בְּרָאֵשׁוֹ, בְּמַחֵ חֲכָמָתוֹ וּבִינְתוֹ, מִסְתַּכְּלִים בִּיקְרָא דְּמִלְכָּא [ובכבוד המלך]

וְתַפְאֲרַת גְּדֻלָּתוֹ עַד אֵין חֶקֶר וְאֵין סוּף וְתַכְלִית, כְּמִבְּאֵר בְּמְקוֹם אַחֵר.

וְכֵן שְׂאֵר מְדוֹת קְדוּשׁוֹת שְׂבֵלֵב, הֵן מִחֲכָמָה בִּינְהֵ דַעַת שְׂבִמְחִין.

את תיאור המאבק בין הנפשות פותח אדמו"ר הזקן בציטוט מתוך דברי ה' לרבקה על התאומים שבבטנה: "ולאום מלאום יאמץ". רבקה חשה שהעובר שבתוכה מתרוצץ גם כאשר היא עוברת ליד בית מדרש וגם כאשר היא עוברת ליד בית עבודה זרה, והיא תמהה: איזה מין עובר גדל בבטני? צדיק או רשע?

התהייה של רבקה עולה אצל כל אדם המרגיש בתוכו רצונות סותרים: הוא נמשך אל הקודש וגם אל הטומאה, ותמה: איזה מין אדם אני? צדיק או רשע?

על כך עונה אדמו"ר הזקן את תשובתו של ה' לרבקה: "שני גויים בבטנך" – יש בנו שתי נפשות, שכל אחת מהן נמשכת לצד אחר, "ולאום מלאום יאמץ", כל אחת מן הנפשות רוצה להתגבר על הנפש השנייה, לשעבד אותה ולשלוט בה ובגוף כולו, כך שכל מעשי האדם יבטאו אותה ואת רצונותיה. הגוף עצמו אינו משתתף במאבק, אלא משמש ככלי, שכל אחת מן הנפשות רוצה שיהיה שייך לה.

לכל אחת מן הנפשות שבנו יש חזון, מטרה שאליה היא שואפת ואשר עומדת בסתירה לחזונה של הנפש האחרת. ולכן באופן טבעי אדם שרוי במאבק תמידי בין שתי הנפשות המתרוצצות בקרבנו.

שאיפותיה של הנפש האלוקית

הנפש האלוקית רוצה ומשתוקקת לשלוט בכל האישיות כולה, כך שכל איברי נפשו וגופו של האדם יהיו מאוחדים עם הקדושה וימלאו את הרצון האלוקי. כאשר השאיפה של הנפש האלוקית תתממש, שלושת כוחות המחשבה שבאדם: החכמה, הבינה והדעת, ישמשו אותו לדעת את ה' ואת גדולתו, ומכוחם יתעוררו בו רגשות קודש. ההתרחשות הרגשית שתתחולל באדם בעקבות רגשות קודש הללו מחולקת לשלושה שלבים:

תחילה מתעוררת האבה של צימאון ורצון עז להתעלות מגבולות האישיות העצמית ולהתקרב לה. האבה זו דומה לאש, וכמוה היא בוערת ומכלה את כל מה שמפריד בינינו לבין ה'. היא ניזונה מן הריחוק והפער בינינו לבין ה', המולידים בנו צימאון וגעגועים אליו. אהבת ה' ממלאת את החלל הימני שבלב ונאבקת בחלק השמאלי שבלב, משכן הנפש הבהמית. בשלב זה הנפשות נאבקות זו בזו תדיר.

כאשר האבה ממלאת ומציפה את כל החלק הימני שבלב, מגיע השלב השני, שבו היא משפיעה גם על החלק השמאלי שבלב ומכניעה אותו. שלב זה נקרא "אתכפיא", ובו הנפש האלוקית כופה את עצמה על הנפש הבהמית ומתגברת עליה ועל הנטיות הטבעיות של האישיות. לאחר מכן אין עוד מאבק, והנפש האלוקית שולטת לחלוטין על האדם, אולם זהו איננו השלב הסופי שהנפש האלוקית מחכה לו.

עבודת ה"אתכפיא" מביאה לכך שהחלק הרע שבנפש מתחיל להשתנות עד שהוא הופך לטוב גמור. המהפך הזה מתחולל בעקבות התעלות עבודת ה' של האדם ממדרגת האבה הדומה לאש למדרגת האבה הדומה למים, "אהבה בתענוגים". במדרגה זו האבה אינה מושתתת עוד על הריחוק והצימאון לה' אלא על העונג שיש בקרבת ה'. אהבה זו מגלה שהשורש העמוק של כל התאוות של הנפש הבהמית הוא החיפוש אחר עונג אלוקי. בכך היא מסירה מהתאוות את המעטפת החיצונית הטמאה שלהן, את "בגדיהן הצואים", חושפת את המקור הטוב שלהן והופכת אותן לכוח של קדושה. זהו שלב ה"אתהפכא" (התהפכות), שבו עבודת ה' באה גם מן הנפש האלוקית וגם מן הנפש הבהמית, ומתממש הציווי: "בכל לבבך - בשני יצריך".

זוהי השאיפה של הנפש האלוקית: להגיע לכך שהרצון הטבעי והפשט של האישיות יהיה שייך לקדושה, וכל שלושת לבושי הנפש יהיו תמיד כלי למימוש הרצון האלוקי.

השאיפות הנעלות של הנפש האלוקית אינן מתגשמות במלואן אצל רבים, אך אפשר ללמוד הרבה מן הסדר של השלבים השונים בעבודת ה': אנו מוכרחים להיאבק עם הרע שבנו ולהכניעו, אולם המאבק הוא רק הדרך לגילוי עומק הטוב המסתתר בתוך הרע.

שאיפותיה של הנפש הבהמית

על פי הכלל "את זה לעומת זה עשה האלוקים", רצונותיה של הנפש הבהמית הם השתקפות רצונות הנפש האלוקית - לשלילה. גם הנפש הבהמית שואפת לשלוט בכל חלקי האישיות. גם היא רוצה שכל מעשי האדם, דיבוריו ומחשבותיו יהיו שייכים אליה.

אלא שזהו הרצון החיצוני של הנפש הבהמית. בעומק ליבה מסתתר רצון פנימי יותר, הפוך לגמרי - שהאדם יתגבר עליה וינצחה. הסתירה הפנימית שבנפש הבהמית מוסברת בספר הזוהר במשל למלך, שהעמיד את בנו בניסיון: הוא ציווה על בנו שלא יצור קשר עם נשים לא ראויות, כדי שיהיה ראוי למעמדו כבן מלך, ולאחר מכן קרא לאישה שתסית את בנו לדבר עבירה.

האישה, המקיימת את רצון המלך, מנסה מצד אחד לפתות את הבן לעבירה - כפי שציווה עליה המלך, ומן הצד השני, בתוך תוכה היא יודעת שעמידה בניסיון תביא לידי גילוי את כוחותיו הפנימיים של בן המלך ותעשה אותו ראוי למלוכה, ובאמת אינה מעוניינת שיחטא.

בסופו של דבר, העמידה של בן המלך בניסיון וההתקרבות המיוחדת שלו אל המלך לאחר מכן, באות בעקבות מעשיה של אותה אישה, וזוהי זכותה המיוחדת.

גילוי הרצון הפנימי של הנפש הבהמית מחזיר אותנו לגילוי המגיע מהתממשות רצונותיה הנעלים של הנפש האלוקית: כאשר מסירים את המעטפת החיצונית של הרע מגלים שמסתתר בו עומק של טוב.

אך הנה פתיב: "ולאם מלאם יאמץ",

פי הגוף נקרא "עיר קטנה", וכמו ששני מלכים נלחמים על עיר אחת, שכל אחד רוצה לכבושה ולמלך עליה, דהינו, להנהיג יושביה פרצונו ושיהיו סרים למשמעתו בכל אשר יגזר עליהם,

כך שתי הנפשות, האלהית והחיונית הבהמית שמהקלפה, נלחמות זו עם זו על הגוף וכל אבריו,

שהאלהית - חפצה ורצונה שתהא היא לבדה המושלת עליו ומנהיגתו, וכל האברים יהיו סרים למשמעתה ובטלים אצלה לגמרי, ומרכבה אליה, ויהיו לבוש לעשר בחינוכיה וג' לבושיה הנזכרים לעיל,

שיתלבושו כלם באברי הגוף, ויהיה הגוף פלו מלא מהם לבדם, ולא יעבר זר בתוכם חס ושלום,

דהינו, תלת מחין שבראש יהיו ממלאים מחכמה בינה דעת שבנפש האלהית, שהיא חכמת ה' ובינתו, להתבונן בגדלתו אשר עד אין חקר ואין סוף,

ולחוליד מהן - על ידי הדעת, היראה במחו ופחד ה' בלבו, ואהבת ה' פאש בוערה בלבו כרשפי שלהבת, להיות נכספה וגם פלטה נפשו בחשיקה וחיפצה לדבקה בו באין-סוף ברוך-הוא בכל לב ונפש ומאד

מעמקא דלבא שבחלל הימני, שיהיה תוכו רצוף אהבה מלא וגדוש

עד שתתפשט גם לחלל השמאלי לאכפניא [לכופף] לסטרא אחרא יסוד המים הרעים שבה, שהיא התאוה שמקלפת נגה,

לשנותה ולהפכה מתענוגי עולם הזה לאהבת ה',

כמו שכתוב: "בכל לבבך" - "בשני יצריך". והינו, שיעלה ויבא ויגיע למדרגת אהבה רבה וחבה יתרה ממדרגת אהבה עזה כרשפי אש, והיא הנקראת בפתיב: "אהבה בתענוגים", להתענג על ה' מעין עולם הבא...

וכמו שפתיב בעין חיים שער נ פרק ג בשם הזהר, שהרע נהפך להיות טוב
 גמור כמו יצר טוב ממש, בהסיר "הבגדים הצואים" ממנו,
 שהם תענוגי עולם הזה שהוא מלבש בהם.
 וכן שאר כל המדות שבלב, שהן ענפי היראה והאהבה, יהיו לה' לבדו.
 וכל כח הדבור שבפה, והמחשבה שבמוח, יהיו ממלאים מן לבושי המחשבה
 והדבור של נפש האלהית לבדה, שהן מחשבת ה' ותורתו, להיות שיתתו
 כל היום, לא פסיק פומיה מגידסא [לא מפסיק פיו מלימוד].
 וכח המעשי שבדיו ושאר רמ"ח אבריו יהיה במעשה המצות לבר, שהוא
 לבוש השלישי של נפש האלהית.
 אך נפש הבהמית שמהקלפה, רצונה להפך ממש – לטובת האדם שיתגבר
 עליה וינצחנה, כמשל הזונה שבוהר הקדוש.

שאלות לסיכום ולחזרה:

1. היכן שוכנת כל אחת משתי הנפשות, ומדוע?
2. מהם שלושת השלבים של התגשמות שאיפותיה של הנפש האלוקית?
3. מה רוצה הנפש הבהמית באופן גלוי?
4. מהו הרצון העמוק של הנפש הבהמית, על פי המשל המובא בזוהר?